

prof. dr hab. Iwona Nowakowska-Kempna
profesor zwyczajny
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
im. Jana Długosza w Częstochowie
<https://orcid.org/0000-0002-8043-1374>

Uniwersytet Wrocławski Dziekanat Wydziału Filologicznego (6)		
Wpłynęło do WF:	10 -05- 2022	Załączniki
Wpł. do jedn. org.	data	Symbol
Znak sprawy		

Ocena rozprawy doktorskiej pani mgr Agnieszki Oleckiej
nt. „Библейские фразеологизмы с антропонимическим компонентом.
Сопоставительное исследование на материале польского, русского и
белорусского языков”, Wrocław 2022, ss. 316, napisanej pod kierunkiem
prof. UW dra hab. Włodzimierza Wysoczańskiego

Nowatorska pod względem tematycznym (praca kontrastywna poświęcona frazeologii biblijnej z komponentem antroponicznym) i metodologicznym (wariantywność frazeologii biblijnej, rozszerzenie frazeologii o grupy frazemów, wieloaspektowe analizy, analogie frazeologiczne, lakunarność) przynosi oryginalną analizę tej wydzielonej grupy leksykalno-semantycznej. Badania komparatywne stanowią podstawę refleksji międzykulturowych i interkulturowych, wymagając zarazem odniesień do historii, antropologii i religioznawstwa. W efekcie otrzymujemy więcej niż mówi skromnie tytuł pracy eksponujący jedynie frazeologię biblijną z komponentem antropologicznym. Omawiając mechanizmy funkcjonowania frazeologii biblijnej z komponentem antropologicznym, Autorka zwraca uwagę na zjawiska trudno poddające się analizie, co rozwiązuje stosując wielość metod: filologiczną (opisową), semantyczną, statystyczną, a przede wszystkim – komparatywną do scharakteryzowania tejże frazeologii. Nie są one możliwe do opisanego bez odwołań do symboliki biblijnej, a w konsekwencji – także do antropologii kulturowej. Wszystkie razem wzięte zapewniają bogatą merytoryczną interpretację nietatwej i wielostronnie złożonej frazeologii biblijnej. Umożliwiają wieloaspektowe ujęcie tejże frazeologii w odniesieniu do różnych źródeł przekazu: tekstów biblijnych, literatury, publicystyki, języka potocznego codziennej komunikacji. Pozwala to uchwycić i wyjaśnić wariantywność form różnych odmian dyskursu, odnotować analogie frazeologiczne i lakunarność, wskazując ich specyfikę. Kolejnym

zjawiskiem opisanym przez Badaczkę jest apelatywizacja antroponimów i ich występowanie w nowej i starej frazeologii biblijnej.

W efekcie otrzymujemy nie tylko pogłębione studium na temat rozumienia biblizmu i frazeologii biblijnej z komponentem antroponimicznym, lecz również bogatą analizę lingwistyczno-filologiczno-kulturową tego fenomenu, osadzoną w realiach historycznych, antropologicznych i religioznawczych. Sprawia to, że rozprawa nosi znamiona pracy dojrzałej, dobrze przemyślanej, przynoszącej ciekawe rozwiązania metodologiczne, także w odniesieniu do badań kontrastywnych językoculturowych oraz bogaty materiał filologiczny, przygotowany do dalszych badań.

Przybliżając frazeologię biblijną z elementem antropologicznym, Autorka słusznie ujmuje kilka podstawowych wymiarów tego zjawiska, co pozwala odkryć i uwypuklić ich wielopoziomowość. Skrzyżowanie bowiem wymiaru biblijnych studiów filologicznych z literackim, pragmatycznym/komunikacyjnym i kognitywistyczno-semantycznym aspektem analizy frazeologizmu czyni pracę interesującą i pozwala wielostronnie naświetlić wybraną problematykę. Przyjęcie wymiarów: filologicznego, kognitywno-semantycznego i komunikatywnego dobrze odsłania złożoność zjawiska i umożliwia lepsze poznanie poszczególnych jednostek frazeologicznych. Autorka, mając świadomość złożoności analizy takiego fenomenu, sygnalizuje trudności, wskazując, iż poszczególne wymiary frazeologizmów zwykle zachodzą na siebie, w związku z czym ich granice są nieostre, a zaplanowany opis filologiczny kończy się przywołaniem nowych frazeologizmów, bazujących na postaciach klasycznych z apelatywizacją biblijnych nomina propria, co wnosi kategorię kontekstowości, czy też dokładniej 'kontekstu i konsytuacji' (por. dyskusje u Charolle'a 1987: 7-71), a owa 'konsytuacyjność i kontekstowość' publicystyki, przynosi wiedzę kontekstową, scharakteryzowaną przez R. Langackera (1995: 18, 2009) jako istotny element „doświadczenia mentalnego, na którym bazuje znaczenia”. Trzeba podkreślić, iż tak dokładnie przemyślana teza rozprawy ułatwiła przygotowanie planu pracy, uwzględniającego teoretyczne podstawy frazeologii, opis frazeologii onomastycznej oraz frazeologii biblijnej, a następnie bogate studium frazeologii biblijnej z komponentem antropologicznym w polskim, rosyjskim i białoruskim językach. Autorka ma świadomość, iż od wyboru koncepcji rozumienia frazeologii i trafnego usytuowania w niej frazeologii biblijnej z elementem antropologicznym zależy wartość heurystyczna pracy. Przyjęcie tezy o istnieniu wariantowości frazeologii biblijnej w publicystyce i codziennej komunikacji uwikłanej w kontekst i konsytuację oraz o funkcjonowaniu apelatywizacji antroponimów biblijnych i analogii frazeologicznej, przynosi

efekt uaktualnienia tej warstwy frazeologii oraz uwypukla teoretyczną i praktyczną ważność rozprawy.

Analizując teoretyczne podstawy frazeologii, Badaczka uwzględnia wielość aspektów teorii frazeologii w odniesieniu do nazw własnych, frazeologizmów biblijnych, w tym – frazeologizmów z onimicznym, a dokładniej antroponimicznym komponentem, przywołując najwybitniejsze prace autorów polskich, rosyjskich i białoruskich w tym zakresie. Podkreśla ważność frazeologii dla charakterystyki doświadczeń społecznych, mających odzwierciedlenie w tej warstwie leksykonu (s. 12 rozprawy). W rozdziale pierwszym Autorka referuje w sposób syntetyczny różne stanowiska badawcze związane z szerszym lub węższym rozumieniem frazeologii i frazeologizmów, wskazując na możliwość włączenia lub wyłączenia z tej grupy paremii (tj. przysłów, powiedzonek, cytatów, sentencji itp.) oraz podkreślając (za: Chlebą (2003) i Lewickim (1974)) wieloaspektowość samej frazeologii, za którą stoi różne rozumienie języka oraz uwikłanie go w style i odmiany. W tej sytuacji ważną rolę zaczyna odgrywać historyczne dziedzictwo frazeologii oraz kryterium powszechności użycia. Autorka odnosi się także do ważnego rozróżnienia frazeologizm – frazem, zaproponowanego przez W. Chlebą (2003), mówiącego o frazeologii nadawcy (i odbiorcy), ostatecznie przyjmując szerokie rozumienie frazeologii, na co pozwala tę jej część, będącą frazematyką, na włączenie do frazeologizmów biblijnych, głównie w pozycji wariantów frazeologicznych, scharakteryzowanych jako frazemy.

W dalszej części rozdziału Badaczka przywołuje znane klasyfikacje frazeologizmów, uwzględniając obserwacje poczynione wcześniej.

Za najciekawszą część pierwszego rozdziału uważam rozważania poświęcone wariantywności frazeologizmów. Autorka wiąże ją z jednej strony z deleksykalizacją związku frazeologicznego, jego uaktualnieniem, oddaniem kolorytu lokalnego i ekspresji, a z drugiej – z adaptacją do określonych językowych norm (s. 21) rozprawy). Stanowi to ważny głos w dyskusji nad frazeologią, której przypisuje się stałość i niezmiennność elementów związku frazeologicznego. Równocześnie przedmiotem studiów wielu frazeologów (Lewicki 2003, Bąba 1989) staje się wariantywność form i rejestracja określonych sposobów ich realizacji w tekście. Autorka zaznacza, iż wariacji podlega nie tylko zasób leksykalny frazeologizmów, lecz również rozmaite kategorie gramatyczne, jak np. liczba rzeczownika, czy kategorie czasu, aspektu, strony, trybu czasownika bądź słowotwórstwo (s. 23-24 rozprawy). Formy wariantywne – jak podkreśla Badaczka – pojawiają się nie tylko w artystycznych i publicystycznych tekstach, lecz także w języku indywidualnym danego twórcy. Wszystkim tym procesom podlegają również frazeologizmy biblijne (por. Koziara 2011), przy czym specyfika

gramatyki postaci wariantywnych frazeologizmów nie była dotąd szeroko omawiana i stanowi novum tej pracy.

W tym punkcie recenzji pragnę zwrócić uwagę na trudność, jaką stanowi funkcjonowanie obok siebie dwóch jakości: frazeologii i frazematyki oraz dobór kryteriów, które pozwala je rozdzielić (lub połączyć w jedną nadrzędną grupę). Autorka przyjęła stanowisko odrębności frazemów w stosunku do frazeologizmów, wskazując, że te pierwsze (tj. frazemy) charakteryzują raczej współczesną polszczyznę mówioną (język codziennej komunikacji) i publicystyczno-literacką, będąc najczęściej wariantami frazeologizmów biblijnych. Należałoby tutaj dopowiedzieć, iż jest to kryterium dystrybucyjne (różne style i gatunki wypowiedzi) oraz czasowe – frazemy są tworamami współczesnymi a frazeologizmy ukazują się w historycznych (i współczesnych) przekładach Pisma Świętego, a więc w tekstach kanonicznych liturgii. Oczywiście kryteria wyeksponowane przez Badaczkę mogą być różne od propozycji recenzenta.

W rozdziale drugim Autorka podejmuje problematykę onomastyczną, omawia status i funkcjonowanie nazw własnych na tle leksyki. Zwraca uwagę na fakt, iż frazeologia i onomastyka, ze względu na swoją pozycję w językoznawstwie, stanowią odrębne działy lingwistyki. W praktyce językowej funkcjonowanie frazeologizmów z komponentem onomastycznym wskazuje, że oba działy się przenikają, tworząc nową jakość. Badaczka podkreśla także, iż nomina propria w literaturze, tutaj: w tekstach z onimem biblijnym wnoszą zaszyfrowany komponent kulturowy, który warto rozszyfrować i odczytać w szerokim kontekście socjokulturowym i pragmalingwistycznym. Nazwa własna funkcjonuje bowiem wówczas w nowym układzie semiotycznym, poszerzającym jej pierwotne użycie i znaczenie kulturowe. Frazeologizmy z onomastycznym komponentem biblijnym stają się elementami językowego obrazu świata, umożliwiając jego rekonstrukcję, nie tylko w odniesieniu do Starego i Nowego Testamentu, lecz także – w relacji do literatury pięknej i antropologii kulturowej. Antroponimia biblijna, sama w sobie symboliczna, zyskuje nowe wymiary, dzięki uwikłaniu we frazeologię, uwypuklającą „podświetlającą” na zasadzie skanningu różne kulturowo, antropologicznie i religijnie komponenty. Frazeologizmy z komponentem antropologicznym biblijnym, z jednej strony poszerzają zasób frazeologii języka ogólnego, z drugiej – stanowią o jego wymiarze kulturowo-antropologiczno-religijnym, na co zwraca uwagę Autorka, przywołując również stanowiska wielu badaczy zajmujących się podobną problematyką. Ważna okazuje się również apelatywizacja nazw własnych, w tym biblijnych oraz wariantywność postaci frazeologizmów. Z obowiązku recenzenta pragnę poczynić dwie uwagi.

Frazeologizmy z antroponimicznym komponentem biblijnym i jego modyfikacjami w tekście stanowią tak fascynujące zjawisko lingwokulturowe, że warto by je poddać szerszemu omówieniu w perspektywie językowego obrazu świata. Byłoby to tym bardziej interesujące, że foniczny obraz nazw biblijnych różni się w chrześcijaństwie obrządku łacińskiego od bizantyjskiego (por. pol. *Abel* ros. *Авель* brus. *Авелъ*, pol. *Absalom* (*Absalon*) ros. *Авессалом* brus. *Avesalom*, pol. *Abraham* (*Abram*) ros. *Авраам* brus. *Абрагам* (*Abram*), pol. *Jeremiasz* ros. *Иеремия* brus. *Eramija* itp.). Przykłady białoruskie wydają się korzystać zarówno z antroponimii biblijnej polskiej, jak i rosyjskiej oraz własnego zwyczaju językowego. Zostały one zapożyczone odpowiednio z łaciny lub greki i to różnych okresów historycznych (Wulgata wobec średniowiecznej greki bizantyjskiej). Wpisane są zatem w językowy obraz świata. Nadto polskie odpowiedniki nazw biblijnych zostały zapożyczone dwukrotnie: we wczesnym średniowieczu (np. Ożep, Pabian, Szczepan) i renesansie (Józef, Fabian, Stefan). Zjawisko zapożyczenia jest zatem równie znacząco obecne w obrazie językowym i warte przypomnienia. W rozdziale III Badaczka przybliży frazeologię biblijną, specyfikę jej przyswojenia i funkcjonowanie. Umożliwia to Jej wprowadzenie terminu *biblizm*, a następnie – *biblijny frazeologizm*. Rozpatrując aspekty biblijnej frazeologii, podkreśla, iż trzeba się jej nauczyć tak w wymiarze leksykalnego zestawu frazeologizmu, jak i semantycznego. Dopiero one umożliwiają prace porównawcze oraz właściwe usytuowanie w relacji język ↔ kultura. Pozwalają także zestawiać i wyjaśniać różnice w przekładzie różnych tradycji (greckiej i rzymskiej – aspekt zewnętrznojęzykowy). Omawiając funkcjonowanie biblijnej frazeologii w języku, Autorka wprowadza termin: leksyka religijna, styl biblijny.

Autorka dokładnie i wnikliwie prezentuje specyfikę stylu biblijnego – wszelkie jego aspekty po to, aby na tym tle przedstawić frazeologię biblijną jako cytat w tekstach pisanych i komunikacji ustnej – codziennej i publicystycznej. Omawia również podobieństwa i różnice frazeologizmów biblijnych w językach słowiańskich. Poczynione uwagi i wnioski oraz bogata prezentacja poglądów na ten temat stanowi swoisty wstęp do analizy pojęcia *biblizm*, a także – *biblijny frazeologizm*. Badaczka podkreśla, iż taka jednostka językowa może oscylować między cytatem a ekwiwalentem odpowiedniej konstrukcji tekstu kanonicznego, parafrazą, syntezą, trawestacją bądź nawet aluzją bazującą na asocjacji, oddalanej od tematyki biblijnej. Z tej różnorodności odniesień do tekstu biblijnego wybiera tylko dwie możliwości. Są to *biblizm*, w rozumieniu jakie nadał mu W. Chlebda (s. 62 rozprawy) tj. jednostka językowa (mikrotekst) o określonej semantyce i formie – kodowana w pamięci i odtwarzana przy powstawaniu tekstów danego języka, a także – pojęcie *biblijny frazeologizm*. Badaczka przypomina również, iż

funkcjonują dwa rozumienia tego terminu: wąskie – utożsamiające biblijny frazeologizm z cytatem oraz szerokie – związane genetycznie z Biblią o charakterze parafrazy czy aluzji do fragmentu biblijnego tekstu. Pomimo wąskiego rozumienia tego terminu między językami słowiańskimi pojawiają się różnice, gdyż polszczyzna bazuje na leksyce języka ogólnego, język rosyjski – na różnych odmianach języka i archaizmach; język białoruski – na podaniach i legendach, nadto teksty korzystają ze skrótów, antroponomów i nazw geograficznych. Poza tym wśród Słowian wschodnich Biblia nie była przez lata w powszechnym użyciu.

Autorka trafnie charakteryzuje rolę i funkcję biblijnych frazeologizmów w całościowym funkcjonowaniu Biblii w religii, kulturze i historii każdego narodu jako księgi o uniwersalnym wymiarze. Na podkreślenie zasługują dwa aspekty wywodów Badaczki. Ukazuje Ona bowiem trafnie różne rozumienia biblizmu i biblijnej frazeologii w kontekście rozmaitych tłumaczeń Pisma Świętego, a także różne usytuowania tejże frazeologii w różnych typach tekstów, różnie usytuowanych w tradycji (bizantyjskiej i rzymskiej, tłumaczeń Biblii), historii, geografii oraz odmian i stylów danego języka. Wywody te oparte są na studiach bardzo bogatej literatury przedmiotu opublikowanej w trzech językach słowiańskich.

Autorkę cechuje niezwykła umiejętność wydobywania z tekstów naukowych poświęconych biblizmowi i biblijnej frazeologii rozważań istotnych, prezentacji odmiennych stanowisk, przybliżania analizowanych pojęć i ich uwikłania w szerszy kontekst badawczy. Dzięki temu powstaje kompleksowa analiza frazeologizmów pochodzenia biblijnego. Powstaje analiza komparatywna materiału językowego, odsłonięcie mechanizmów apelatywizacji i wariantywności form w różnych, chociaż reprezentatywnych typach tekstów. Problematyka ta została oświetlona z różnych stron, należycie, ale zarazem wnikliwie i zwięźle. Lektura rozprawy odsłania reprezentatywne stanowiska badawcze (s. 2-73 rozprawy), a także przynosi precyzyjne i ujęte syntetycznie dociekania terminologiczne dotyczące *biblizmu* i *biblijnego frazeologizmu*. Autorka zauważa również element desakralizacji frazeologizmu biblijnego (s. 66 rozprawy), co staje się przyczyną i podstawą tworzenia form wariantywnych oraz użycia w tekstach publicystycznych a także potocznej, codziennej komunikacji. Badaczka zwraca uwagę również na odrębności między językami słowiańskimi w zakresie funkcjonowania tychże biblizmów, a to – występowanie w języku białoruskim różnych legend i podań, związanych z personifikacją przyrody a przynoszących w komentarzu biblizmy i nawiązania do biblii (s. 67 rozprawy).

Ważne byłoby odniesienie do frazeologii gwarowej (udziału biblijnych imion osobowych w składzie badanych związków frazeologicznych wobec antroponomów biblijnych w składzie

frazeologizmów gwarowych); uzasadnienie szerokiego zakresu funkcjonowania antroponimów biblijnych, szczególnie w przysłowia i porównaniach.

W rozdziale czwartym Badaczka analizuje bogaty zestaw biblijnych frazeologizmów z antropologicznym komponentem (s. 69-207 rozprawy) uzyskany na bazie różnorodnych i reprezentatywnych źródeł. Świadczy to o bardzo dobrym wyczuciu i znanstwie tego typu frazeologii. Analiza przynosi interesujące koncepcyjnie ujęcie zaprezentowanego materiału, odznacza się dobrą orientacją w skomplikowanych zagadnieniach religioznawczo-kulturowych. Oba bloki imion biblijnych – 54 segmenty imion męskich (s. 73-188 rozprawy) oraz 7 segmentów imion żeńskich (s. 189-200 rozprawy) wyczerpują materiał antropologiczny, który znalazł się we frazeologii biblijnej. Materiał nosi znamiona kompletnego i dobrze skomponowanego. Przynosi uchwycenie kanonicznej postaci frazeologizmów w trzech językach słowiańskich, uzupełnionej przez warianty form, charakteryzowane jako frazemy oraz przybliża zjawisko apelatywizacji. Każda analiza (segment kontrastywny) rozpoczyna się od etymologii biblijnej nazwy własnej, odsłaniając jej odapelatywne pochodzenie i kryjącą się za tym bogatą semantykę. Każdy kompleks ramowy. Badaczka kończy podsumowaniem w postaci odrębnych punktów problemów. Prowadzi studia kontrastywne na podstawie danych z trzech języków słowiańskich w odniesieniu do języka polskiego oraz dwu języków wschodnio-słowiańskich (s. 200-207 rozprawy). Pozwala to na trafne i wszechstronne podsumowanie rozważań. Ułatwia ukazanie nowatorstwa problematyki i opracowań w uwikłaniu ich w dane religioznawcze, historyczno-kulturowe i antropologiczno-socjolingwistyczne (s. 208-214 rozprawy). Po rozdziałach teoretycznych następuje twórczo opracowana analiza kontrastywna materiału językowego.

W ostatnim rozdziale Autorka prezentuje bogatą apelatywizację nazw biblijnych typu *beniaminek*, *jeremiada*. Zwraca uwagę, iż wariantywność imion własnych (s. 201 rozprawy) uwikłana jest stylistycznie, historycznie i kulturowo.

Podkreśla, iż przedmiotem studiów były *biblijne ekwiwalenty frazeologiczne, z komponentem antroponimicznym* w trzech językach słowiańskich oraz omówienie podobieństw i różnic między poszczególnymi formami. Bardzo interesujące jest odnotowanie *analogii frazeologicznych*, czyli frazeologizmów, które mają tożsame lub przybliżone znaczenie, ale różnią się pod względem strukturalnym, opartym na różnym konwencjonalnym obrazowaniu sceny. O tym zjawisku warto by napisać szerzej. Badaczka omawia także fenomen *lakunarności* tj. występowanie frazeologizmów niemających ekwiwalentów w innych językach, przy czym język polski jest tu najbogatszy pod względem przykładów.

Praca jest dobrze skomponowana. Podziw budzi bogata literatura przedmiotu cytowana w Bibliografii i trafnie, syntetycznie wykorzystana w tekście rozprawy (295 pozycji literatury naukowej oraz 92 pozycje opracowań leksykograficznych).

Poczynione w tekście recenzji uwagi mają nie tyle charakter polemiczny, co uzupełniający. Byłoby bowiem dobrze uzupełnić tekst rozprawy, skierowany do druku o wyjaśnienia filologiczne dotyczące postaci fonicznej omawianych antroponimów, językowy obraz świata czy funkcjonowania tego typu frazeologii w literaturze ludowej, czego najlepszym przykładem może być tutaj kultura białoruska.

Rozprawa doktorska p. mgr Agnieszki Oleckiej poświęcona frazeologizmom biblijnym przynosi kompleksową analizę tego zjawiska, wyczerpujące studia nad frazeologią biblijną trzech języków słowiańskich, ujętą komparatywnie. Jej nowatorstwo leży także w prezentacji wariantów frazeologizmów zaczerpniętych z różnych stylowo tekstów. W związku z tym, z pełnym przekonaniem rekomenduję pracę do druku, po naniesieniu uwag, które poczyniłam.

Stwierdzam, że praca pani mgr Agnieszki Oleckiej pt. *„Біблейскіе фразеологізмы с антропонімічным кампанентом. Сопаставіцельнае ісследованне на матэрыяле польскаго, русскаго і беларускаго языков”* spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim i odpowiada warunkom określonym w art.13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym, która z mocy Ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku: Przepisy wprowadzające Ustawę: Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. ma zastosowanie do niniejszego przewodu. W związku z tym wnioskuję o dopuszczenie pani mgr Agnieszki Oleckiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Yvona Nowakowska-Kempna

Częstochowa, 30.04.2022